

Český historický román v období protektorátu

(Stručný přehled)

Ester Nováková

Historický román u nás mezi lety 1939 a 1945 těžil ze zvýšeného čtenářského zájmu o historickou tematiku. Škála vytvořených knih byla kvalitativně velmi široká, od próz triviálních, přes solidní zábavnou lidovou četbu až po umělecké špičky. Vrcholná díla se pak blížila pomyslnému ideálu podoby historického románu – nebo tento ideál povýtce naplňovala –, a můžeme je označit za knihy alespoň do značné míry splňující jak vysoké požadavky na formu (originální autorský stylistický přínos), tak i na obsah (věrné zpodobení doby včetně zachycení její atmosféry a porozumění jejím filozofickým a společenským proudům; zdařilá, plná charakteristika postav včetně jejich historicky věrohodné psychologie; osobitě fabulovaný děj; naplnění „druhého plánu“, tedy myšlenkový přínos, hlubší smysl textu atp.).

Pokusíme se nyní podat alespoň výběrový souhrnný přehled autorů historické prózy vytčeného období a při tom ve stručnosti charakterizovat, zařadit a zhodnotit jejich díla.

Kvantitativně patrně nejbohatší, a rovněž nejpopulárnější, skupinu tvořily životopisné romány, zvláště o uměleckých osobnostech. Většinou se úzce zaměřovaly na jedinou, ústřední postavu, jejíž osudy autoři často parafrázovali jen velmi volně; zpravidla jim také vedle lidského profilu unikal tvůrčí profil hrdiny.

Mezi dobrou lidovou četbu lze zařadit čtenářsky oblíbené knihy **Františka Kožíka**. Ohlas (a to i kritický) vzbudil především *Největší z Pierotů* (1939)¹, biografický román, jehož hrdinou je Jean-Gaspard Deburau (1796–1846), mim českého původu, který zakotví v Paříži v divadle Funambules a proslaví se posléze svým novátorským hereckým pojetím Pierota. Kožík se soustřeďuje zejména na soukromé životní peripetie hlavní postavy, kterou se mu ovšem nedaří přesvědčivě vnitřně propojit s jejím uměleckým působením. Deburau nemá ani zřetelnou charakteristiku, třebaže se autor o hlubší psychologický ponor pokouší. Také ostatní postavy tendují ke zjednodušením, ke schematizaci. Je třeba ocenit, že Kožík otevírá širší pohled na Paříž 1. poloviny 19. století, v pozadí se objevují přelomové politické a společenské události – přesto však je zachycení doby i prostředí spíše povšechné, autor se také příliš nedrží historických faktů. Motivy a kulisy příběhu jsou mnohdy až pozlátkově senzační. Kožík je však dobrý vypravěč, dovede udržet spádovou dějovou linii a má solidní jazykovou úroveň (přestože jeho styl mnohde poznamenává jistá kolportážní povrchnost nebo, častěji,

¹ KOŽÍK, František. *Největší z Pierotů: Deburau*. 1. vyd. Praha: Fr. Borový, 1939.

triviální sentiment). Podobně jako *Největšího z Pierotů* můžeme charakterizovat i Kožíkův biografický román o portugalském renesančním básníkovi Luízi de Camõesovi *Básník neumírá* (1940)², přestože zde autor věnuje větší péči zžití postav a omezení povrchní sentimentality. V romanetu *Blázny živí Bůh* (1943)³ se Kožík opět nevyhnul plochosti postav a toliko vnějškové dramatičnosti. Příběh o skupině potulných herců ve Flandrech 17. století je zhuštěným podobenstvím o moci umění a nutnosti bojovat za svobodu a pravdu.

Kvalitativně níže stojí knihy **Vladimíra Drnáka**. Jeho životopisný román *Stín přes paletu* (1940)⁴ o Paulu Gauguinovi je úzce soustředěn pouze k senzačně pojatým peripetiím malířova života. Vnějškový pohled na postavu, neobjasněné motivace, pouze okrajové zapojení výtvarného díla, absence širších dobových kontextů i mluvnické a slohové chyby – to vše rozhodně umělecky nepřesvědčí. Jen o málo zdařilejší je *Král Sloužím* (1940)⁵ o Janu Lucemburském. Spíše než životopisný román máme ovšem před sebou beletrizovanou kronikářskou reportáž, bez hlubšího zaměření k postavám, jejichž profil je velmi matný. Stylistická úroveň textu je nevysoká, výběr jazykových prostředků nedbalý. Drnák se rovněž dopouští větších i menších historických omylů.

Konvenční biografické romány o umělcích píše také **Sonja Špálová**. Ve sledovaném období vychází její *Černý Honzík* (1939)⁶ o Janu Nerudovi a román *Mánesovi* (1940)⁷, podávající osudy celé malířské rodiny, především však Josefa a Amálie. Obě knihy se soustřeďují povytce pouze na soukromé životy postav, zejména jejich milostné historie; tvůrčí hledání a růst, dílo, hlubší pohled na osobnost umělců – to vše Špálová pomíjí, stejně jako širší zobrazení doby či prostředí. Informační hodnota románů je velmi malá, autorka vyhledává (a také bohatě domýšlí) pouze senzační motivy. Její styl je charakterizován vypravěčskou dovedností, triviální poutavostí a hojným zapojením sentimentu.

Vzápětí po Sonje Špálové přichází s biografickým románem o Mánesovi také **Anna Maria Tilschová**. Zkušená autorka bohužel v *Orlím hnízdě* (1941)⁸ neosvědčuje dosavadní dovednosti, knize schází výstižný realismus stejně jako sociálně psychologická přesvědčivost. Obrazy ze života Josefa Mánesa (od dětství takřka po smrt) a celé jeho rodiny jsou více

² KOŽÍK, František. *Básník neumírá*. 1. vyd. Brno: Lidová tiskárna, 1940. Knihovna Lidových novin, roč. 5; sv. 1.

³ KOŽÍK, František. *Blázny živí Bůh: Romaneto*. 1. vyd. Brno: Lidová tiskárna, 1943. Knihovna Lidových novin, roč. 8; sv. 1.

⁴ DRNÁK, Vladimír. *Stín přes paletu*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1940.

⁵ DRNÁK, Vladimír. *Král Sloužím*. 1. vyd. Praha: Sfinx, Bohumil Janda, 1940. Nová česká próza.

⁶ ŠPÁLOVÁ, Sonja. *Černý Honzík*. 1. vyd. Praha: Novina, 1939. Hlasy země; sv. 23.

⁷ ŠPÁLOVÁ, Sonja. *Mánesovi*. 1. vyd. Praha: Novina, 1940. Česká tvorba; sv. 1.

⁸ TILSCHOVÁ, Anna Maria. *Orlí hnízdo*. 1. vyd. Brno: Lidové noviny, 1941. Knihovna Lidových novin, roč. 6; sv. 1.

úsporným beletrizovaným životopisem než románem. Tilschová zahlučuje fakty, postavy i prostředí jsou ploché. Přes očividnou snahu se autorce nepodařilo úžeji propojit osobnost malíře s jeho dílem; na hrdiny nahlíží vnějškově a neosobitě, občas zaskřípe i tón falešného sentimentu.

Mezi autory konvenčních biografických románů se zařadil i **Jaromír Hořejš** knihou *Pout bez návratu* (1941)⁹, sledující J. K. Tyla od raného mládí po smrt. Autor se zaměřil zejména na Tylovu dráhu kočovného herce. Výjevy ze života českého obrozence i střídme reference o obecném politickém dění připomínají mírně beletrizované curriculum vitae, dílo v podstatě dokumentární, bez skutečných románových aspirací. Ryze popisné povídání jde ve všem po povrchu, schematizovaným postavám chybí přesvědčivé charakteristiky a niterný vhled – Hořejš však důsledně pojímá J. K. Tyla jako národního mučedníka bez bázně a hany. Daleko umělecky přesvědčivější je román *Muž proti muži* (1944)¹⁰ ze spisovateli oblíbeného rožmberského Třeboňska 16. století. Barvitý příběh z rybníkářského prostředí zalidňuje množství zdařile načrtnutých postav, ústřední dramatický konflikt však rozehrávají zejména tři osoby: mladý zeman skrývající se před soudní spravedlností, rybníkářský hejtman a protipanský rebel Kryštof a regent Jakub Krčín z Jelčan. Knihu s poutavou fabulí bohužel opět poznamenává konstatační popisnost (byť v daleko menší míře, než tomu bylo u *Pouti bez návratu*). Zaujme však plastickým líčením stavby rybníka Rožmberka, života rybníkářských dělníků i psanců, a neschematickým ztvárněním mocného Krčina. Román vyznívá oslavou společné tvůrčí myšlenky a díla, při němž se mohou sjednotit i dosavadní nepřátelé.

Mnoho knih se ocitá na pomyslném pomezí životopisného románu a románu obecně historického, který se vedle ústředního hrdiny vyšší měrou soustřeďuje nejen na další postavy, ale i na širší zachycení doby a prostředí. Sem můžeme volně zařadit i do časů posledních Rožmberků situované dílo *Žebrák s erbem* (1941)¹¹, jehož autorem je prasynovec Josefa Svátka, prozaik a dramatik **Vladimír Müller**. Kniha, vyznamenaná cenou Václava Beneše Třebízského, erudovaně zpracovává osudy básníka Šimona Lomnického z Budče, od útlého mládí po smrt. Müller zachycuje rudolfinského veršotepce jako zjištníka, který v touze po majetku, postavení a slávě odhazuje charakter, dopouští se činů podlých i vypočítavých a nakonec, když mu jeden z kalkulů nevyjde, umírá v chudobě a opuštěnosti. Autor se snaží pojímat problematickou postavu objektivně (jeho pohled na ni je až nadmíru distanční), pátrá

⁹ HOŘEJŠ, Jaromír. *Pout bez návratu: Životní román J. K. Tyla*. 1. vyd. Praha: Toužimský a Moravec, 1941. České romány; sv. 1.

¹⁰ HOŘEJŠ, Jaromír. *Muž proti muži*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Národní práce, 1944.

¹¹ MÜLLER, Vladimír. *Žebrák s erbem*. 1. vyd. Doslov Ladislav Ptáček. Praha: L. Mazáč, 1941. Knihovna Nová cesta; sv. 5.

po příčinách Šimonových činů, sleduje jeho myšlenkové pochody. Zvraty v básnickově životě dává do souvislosti s dobovými politickými a kulturními událostmi (významnou roli tu hraje Vilém z Rožmberka a Petr Vok) i s dílem, v němž se pokouší vystopovat Lomnického směřování a názorové proměny. Obsáhlá kniha, psaná archaizovaným jazykem, mnohde trpí popisností; vnějškový realismus ne zcela sourodě doplňují občasné tajemné tóny romaneskní.

Prozaik a dramatik **Ivan Krahulík** (vlastním jménem František Mužík) na sebe po četných dílech pro mládež upozornil „životopisnou kronikou“ o Kosmovi ***Komu pochodeň?*** (1944)¹². Zaměřuje se v ní na závěrečné období života Kosmy, jehož líčí jako vzácně vzdělaného a osvíceného člověka svérázné povahy. Věnuje pozornost zejména cestám, na nichž si děkan pražské kapituly obstarával materiály pro svou kroniku. Autor usiluje nejen o zachycení myšlenkového světa hrdiny, ale rovněž o zpodobení všednodenního života tehdejších lidí, od církevních vzdělanců přes vladyky až po otroky nebo členy pohanských společenství, která dosud přežívala v lesních osadách. Nevyhýbá se ani popisu dramatických dobových událostí (vláda knížete Svatopluka, jeho tažení do Uher a Polska, vyvraždění Vršovců...). Text, stavebně poněkud nevyvážený, postrádá románovou mohutnost a kompaktnost; sám Kosmas je postavou s nepřilíš věrohodnou a spíše povrchně propracovanou psychologií. Přesto kniha zaujme poctivou a historickým studiem podloženou snahou o oživení a zpopularizování našich nejstarších dějin.

Na pomezí životopisného románu stojí rovněž čtenářsky oblíbená *Rožmberská trilogie Jiřího Mařánka*. První díl, ***Barbar Vok*** (1938)¹³, zpracovává osudy posledního Rožmberka od mladého věku po jeho skon, a je z celé trilogie románem nejúžeji biografickým. Mařánkovi se zcela nepodařilo sourodě vyvážit podíly historických faktů a umělecké imaginace, text osciluje mezi románovými scénami a pasážemi beletrizované biografie. Mařánkuv Vok není přesvědčivě psychologicky rozehrán, jeho motivace jsou nejasné, autocharakteristiky formou přímé řeči často schematické; chybí básnický soud nad postavou. Ostatní figury, pohybující se ve stínu té hlavní, jsou povýtce konvenční. Autor se nepouští do širšího zobrazení prostředí či doby. Některé motivy a zápletky jsou laciné, styl je poněkud nevyvážený, mírně archaizovaný jazyk občas sklouzne do přebujelé květnatosti, mnohde s nádechem triviálního sentimentu. Poněkud zdařilejší je druhý díl trilogie, ***Romance o Závěšovi*** (1940)¹⁴. Příběh už je ryze beletristický, epičtější, pracuje s větším množstvím postav a autor k nim zaujímá stanovisko. Hlubší vhled do nich však opět schází, jsou

¹² KRAHULÍK, Ivan. *Komu pochodeň?: Kronika života kronikářova*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1944.

¹³ MAŘÁNEK, Jiří. *Barbar Vok*. 1. vyd. Praha: Družstevní práce, 1938. Živé knihy; sv. 165.

¹⁴ MAŘÁNEK, Jiří. *Romance o Závěšovi*. 1. vyd. Praha: Družstevní práce, 1940. Živé knihy; sv. 173.

charakterizovány vnějškovým popisem a mnohomluvnými monology či dialogy (vyznačujícími se poněkud křečovitou pseudohistorickou stylizací). V třetím díle – **Petr Kajčník** (1942)¹⁵, o Petru I. z Rožmberka – se sice Mařánek hlouběji zaměřuje na psychologii postav, zejména té ústřední, živou a historicky věrohodnou figuru se mu však opět nedaří vytvořit, také v souvislosti s nepochopením ducha doby. Výrazněji lyrizovaný text místy upadá do sentimentálního slohového bombastu nebo až do kýče. Mařánek se rovněž (a to ve všech třech dílech) dopouští řady historických i věcných omylů. Přestože nesplňuje vyšší umělecká kritéria, patří *Rožmberská trilogie* vzdor všem výtkám k solidnější části zábavné četby. Textu lze přičíst k dobru autorovu zřejmou literární zkušenost, výrazovou pohotovost, plynulé vypravěčství. Rovněž Mařánkuv milostný román o krumpléřském mistrovi (odehrávající se na přelomu vlády Karla IV. a Václava IV.) **Ohnivý déšť** (1944)¹⁶ je toliko zábavnou knihou, ačkoli se v něm autor pokoušel o hlubší vystižení dobového cechovního života.

Zachytit specifické prostředí v jeho plnosti se přesvědčivěji zdařilo básníkovi a prozaikovi **Mirku Elpovi**, který spojil svůj zájem o historii a hornictví (vystudoval vysokou školu báňskou) v románu **Důl u Veselého rytířstva** (1943)¹⁷. Starodávná historie ve wintrovském duchu se odehrává ve středověkém městečku Prokopově (Příbrami). Vypráví o bakaláři Janovi, který se stává havířským krčmářem. Janova žena je nevinně osočena z otcovraždy. Posléze je sice očištěna, ale navázat znovu přátelství s těmi, kteří je v krizi opustili, už manželé nedokáží. Nakonec žena umírá na mor a Jan navždy opouští město. Melancholický, baladicky laděný příběh pracuje s tématem věčného hledačství štěstí, nevyhnutelné životní bolesti a osamocení jednotlivce; ponor do postav je však nehluboký. Historické pozadí je jen velmi matné, přesvědčivá je ovšem atmosféra panující v hornickém společenství, líčení veselých oslav i tvrdé havířské práce.

Zmíňme na tomto místě zajímavost, již může být na svou dobu ojedinělý pokus¹⁸ o historickou detektivku: beletristický debut pozdějšího autora historických románů **Radovana Šimáčka** **Zločin na Zlenicích hradě L. P. 1318** (1941)¹⁹. Přestože se nevyhne některým

¹⁵ MAŘÁNEK, Jiří. *Petr Kajčník: Románová legenda*. 1. vyd. Praha: Družstevní práce, 1942.

¹⁶ MAŘÁNEK, Jiří. *Ohnivý déšť*. 1. vyd. Praha: Družstevní práce, 1944. Živé knihy; sv. 213.

¹⁷ ELPL, Mirek. *Důl u Veselého rytířstva: Kronika ze starých časů*. Ostrava: Josef Lukasík, 1943. Edice moravských autorů Návrat; sv. 22.

¹⁸ Průkopnice historických detektivních románů, knížka Agathy Christie *Nakonec přijde smrt (Death Comes as the End)* situovaná do starověkého Egypta, vyšla až v roce 1944.

¹⁹ ŠIMÁČEK, Radovan. *Zločin na Zlenicích hradě L. P. 1318*. 1. vyd. Praha: Fr. Borový, 1941. – Román vycházel původně, v roce 1940, na pokračování ve večerním vydání *Lidových novin*.

naivitám, zaujme napínavý příběh z prostředí posázavské šlechty dobře využitým fabulačním nápadem a rušným tokem vyprávění. Pozitivně překvapí autorova erudovanost. Šimáček věnuje pozornost dobovým reáliím; převážnou většinou jeho postav jsou skutečné historické osobnosti, jejichž románové motivace a činy korespondují s podáním historických pramenů. I v psychologii figur se Šimáček vyhýbá vyloženým anachronismům, ačkoli je spíše moderní než středověká (což ovšem v převažujícím procentu platí o historické detektivce obecně). Vlastenecké tóny zazní zvláště v souvislosti s postavou detektivova „poradce“, kronikáře Dalimila, kterého autor konkretizuje jako Mistra z pražské katedrální školy.

Že kniha přístupná i lidovému čtenáři nemusí mít nezbytně nižší uměleckou kvalitu, to dokazuje např. *Cirkus Humberto* (1941)²⁰ **Eduarda Basse**, který uspokojí i náročného vnímatele. Děj románu se rozvíjí od 2. poloviny 19. století až po 1. čtvrtinu 20. století – jedná se tedy o přechodový typ historického románu, příbuzný některým venkovským kronikám nebo rodovým ságám, odehrávajícím se v dlouhém časovém úseku. Chápat *Cirkus Humberto* jako historickou prózu nás opravňuje především široký úhel záběru: kniha je skutečnou kronikou podávající nejen obecné dějiny cirkusu jako svébytného sociálního a kulturního útvaru, ale i dílčí kapitoly z historie krasojízdy, kejklířství, krotitelství a dalších disciplín. Hlavní hrdina Vašek Karas přichází k cirkusu jako chlapec, vypracuje se na vynikajícího krotitele i akrobata a po ženitbě s direktorovou dcerou se na čas stane i ředitelem. Nezaviněný krach podniku ho zavede do Prahy do varieté, o jehož vzestup se zaslouží, a nakonec odchází na odpočinek s vyhlídkou na budování hřebčince Humberto u své vnučky. Bohatý veletok děje, soustředěný kolem hlavní postavy, i přes drobné dílčí kompoziční chyby nezakolísá, ačkoli je naplněn množstvím epizod i postav. Na jejich zdařilé, živé charakteristice se projevuje autorův postřeh a smysl pro sociologický detail; ačkoli Bass nijak nepsihologizuje, obrysy postav jsou zřetelné, lidské typy věrohodné. Nejvíce se projevují v souvislosti se svou cirkusovou prací, chápanou jako celoživotní poslání a závazek snahy o dokonalost. Vystižení duše cirkusu, zachycení jedinečné nadindividuální atmosféry manéže je samým jádrem knihy. Bass ohromí detailní znalostí prostředí, kterou však do textu zapojuje zcela organicky. Jeho jazyk připomíná lidové vyprávění, je bohatý, jadrný a čerpá z různých slohových vrstev; autor vytváří i vyvážené neologismy. Neopomenutelný je rovněž úsměvný, laskavý humor. Román má i jasné etické vyznění, hlásá hodnotu poctivé práce a úsilí, potřebu vzájemné solidarity a pochopení, nutnost pevného charakteru i národnostní rovnost. Při tom

²⁰ BASS, Eduard. *Cirkus Humberto*. 1. vyd. Praha: Fr. Borový, 1941. Žatva; sv. 35.

všem Bass vyzvedá český důvtip, fortel a dobrosrdečnost. *Cirkus Humberto* si záhy po vydání právem získal obrovskou popularitu a byl oceňován i kritikou.

Zamyšlení nad delším, jeden lidský život přesahujícím, úsekem dějin, zdůraznění sounáležitosti s generacemi předchůdců a zodpovědnosti ke generacím následovníků – to vše umožňuje rodinná sága. Pozoruhodným příkladem tohoto druhu je trojdílný román **Pavla Naumana** *Nelze uniknout* (1944)²¹. Autor se zaměřuje na čtyři generace bohatého rodu majitelů soukenických továren v Orlických horách. Děj se odehrává mezi 40. lety 19. století a 30. lety 20. století – jde tedy opět o pomezí typ historického románu, prolínajícího se s románem ze současnosti. Nauman vypráví příběh Ludvíka Friesse, který je přísným podnikatelem-dříčem, ale dosud člověkem pevných mravních zásad, a dále sleduje úpadek Ludvíkova syna, snachy, a především vnuka Františka, slabošského požitkáře, který přivádí ke krachu závody i své manželství. Pradědův odkaz zodpovědnosti za lidi i majetek naplňuje až umělec Karel, který se s manželkou ujímá zbytku rodinného podniku a opuštěné neteře. Knihu charakterizuje přesná realistická kresba prostředí, formálně úsporná a často naturalisticky vnějšková, ale přesto propracovaná charakteristika postav, až překvapivá zralost, s níž autor nahlíží na psychologicko-sociální problematiku, oproštěný styl, sevřená kompozice a naléhavé etické poselství. Konečně podobě rodinné ságy předcházeli fiktivně biografický román *Pomník kovu trvalejší* (1943)²², portrét sochaře 2. poloviny 19. století, který zmarní svůj talent v honbě za slávou a úspěchem, zvoliv si cestu neosobitě líbivé produkce. Kniha zaujme dušezpytnou přesvědčivostí a erudovaným pohledem na atmosféru českého uměleckého prostředí dané doby; je rovněž závažnou výpovědí o hodnotě umění. Románové plnosti je však na překážku tíhnutí k vnějškové popisnosti postavy a jejích činů.

Zvláštní typ (s potenciálem zaujmout při zachování uměleckých kvalit širokou čtenářskou obec) tvoří historické romány z venkovského prostředí. Ať už se jedná o zpracování užšího životního příběhu (s menším počtem postav a často kratším časem děje) nebo o širší panoramata – kroniky vesnic či městeček, zachycení významných dějinných událostí, tendují autoři ke zobrazení povytce realistickému, ačkoli v jejich pojetí jsou samozřejmě individuální odlišnosti (některý spisovatel vědomě navazuje na tradici klasické

²¹ První díl, s názvem *Více zlého*, vyšel samostatně už v roce 1942 (NAUMAN, Pavel. *Více zlého*. Praha: Vyšehrad, 1942. Kytka dobrých knih, řada 1; sv.7). O dva roky později následuje ve dvou svazcích celá trilogie: NAUMAN, Pavel. *Nelze uniknout I: Více zlého. Mezihra z počátku století. Nelze uniknout II: Dědic, narodí-li se*. 1. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, 1944. Vilímkova knihovna; sv. 368.

²² NAUMAN, Pavel. *Pomník kovu trvalejší*. 1. vyd. Praha: ELK, 1943.

realistické prózy, ať už venkovské či historické, jiný text ozvláštňuje výraznější lyrizací, experimentuje s psychologickým prohloubením postav atp.).

Vojtěch Martínek, básník, dramatik, literární historik, kritik a všestranný kulturní pracovník, ale především prozaik, který se ve velké části svého díla zabýval sociálními a hospodářskými proměnami Ostravska, vydal za protektorátu román *Stavy rachotí* (1939)²³. Plasticky v něm zachycuje život na malém slezském městečku od roku 1848 do 80. let 19. století, chudobu kraje, každodenní dřinu i specifickou atmosféru mizejícího světa tkalcovského cechu, dobu, kdy se staré zvyky a řády rozpadají a dávné řemeslo hyne, nemohouc obstát v konkurenci rozrůstajících se soukenických továren. Spíše než regionální kronikou je však kniha sevřeným osobním příběhem soukenického mistra a jeho ženy. Martínek v nich realistickou metodou představuje věrohodné typy, jež v bolestných zkouškách nechává dozrát k hlubšímu lidství. Jeho vypravěčství je ukázněné, nepřilíší dramatické, evokace prostředí a událostí je však zdařilá. V přímé řeči využívá lašského nářečí. Starosvětským duchem se ke *Stavům* přimyká „romance“ z devatenáctého století *Trojí cesta Blažeje Potěšila* (1942)²⁴. Ve třech oddílech líčí tři působiště mladého učitele, pronásledovaného nepřízní pedantského inspektora. Laskavá, svěží kniha s kladným vyzněním zaujme především kresbou prostředí, koloritem horské vesnice i městečka a nostalgickým, ale přitom hravým pohledem do historie „kantorského řemesla“.

Básník a prozaik ruralistického zakotvení, budoucí plodný autor historických románů **František Neuzil** výtěžil z prostředí rodného Slavkovska počátku 19. století námět pro knihu *Plemeno Hamrů* (1940)²⁵. V pozadí příběhu o prokleté rasovské rodině proběhne i bitva u Slavkova, Neuzil se však soustřeďuje zejména na soukromé osudy postav (přestože dobový rámeček – válečnou bídu v dědinách, tíhu roboty – také zcela nepomíjí; prostředí pak líčí přesvědčivě). Postavy jsou povytce výrazné a životné, i přes dílčí klopýtnutí (ne vždy patrnou motivaci) jsou dobře propracované rovněž psychologicky. Nenové téma prokletého rodu uchopil Neuzil svěže a po svém, akcentuje děj a dramatické konflikty, které z osobních potyček přerůstají v obecnější metafory: dobro bojuje se zlem, víra se střetává se sobectvím a násilím, kletbu zahlazuje vykoupení. Dobrá je také stylistická úroveň knihy; jazyk spojuje jasné tóny realistické s lyrickými, zejména v malbě krajiny.

²³ MARTÍNEK, Vojtěch. *Stavy rachotí: Kronika ze starých časů*. 1. vyd. Praha: Evropský literární klub, 1939.

²⁴ MARTÍNEK, Vojtěch. *Trojí cesta Blažeje Potěšila: Romance ze starých časů*. 1. vyd. Praha: Sfinx, Bohumil Janda, 1942. Nové cíle; sv. 955, Nová česká próza.

²⁵ NEUŽIL, František. *Plemeno Hamrů*. 1. vyd. Praha: Novina, 1940. Hlasy země; sv. 29.

Také ruralista **Jan Knob** situoval do historie román *Z plamenů roste* (1940)²⁶. Hlavním dějovým pilířem domovské kroniky, odehrávající se mezi lety 1848 a 1866, je požár vsi v jičínském kraji a její následná heroická obnova. V centru pozornosti stojí osudy členů tří starých selských rodů. Autor plasticky líčí společenské a hospodářské proměny našeho venkova kolem poloviny 19. století, zejména konec roboty (jehož důsledkem nebyla jen větší míra svobody a možnost rozvoje, ale rovněž morální úpadek některých sedláků). Soustřeďuje se však hlavně na postavy, které jsou i při jistém zjednodušení dobře typologicky prokreslené. Text charakterizuje spádny děj a výrazný sloh s tóny lyricko-baladickými. V knize nejde pouze o vystavění nových domů, ale především o vnitřní morální obrodu jejich obyvatel – román tak přináší i etické poselství, silné je rovněž vyznění vlastenecké (motivy domova, sepětí s půdou, houževnatosti českého lidu).

Podobné téma jako Jan Knob zpracovává i ruralismu blízký **Zdeněk Rón** v románě *Větrov* (1941)²⁷. Prozaik rodného Podkrkonoší vypráví podle skutečné události (požáru Vysokého nad Jizerou v roce 1834) historii zkázy a postupné výstavby vyhořelého městečka. Téma naplňuje mozaikou z osudů mnoha postav (řemeslníků, sedláků atd.), bez výraznějšího zacílení k některé z nich. Realistická drobnokresba, porozumění pro malého člověka, jeho nesnáze a chudobu, etická jednoznačnost i nedramatický, harmonizující tón připomene Raisovy *Zapadlé vlastence*. Výsek z beletristické kroniky městečka podává věcný obraz dobového života a přináší poselství o potřebě lidské sounáležitosti, společného úsilí o dobrou věc a o naději do budoucnosti.

K typu historické venkovské kroniky se svými díly řadí také **Josef Hais Týnecký**. Ve 30. a 40. letech vytváří volný cyklus z rodného Klatovska – za války z něj vycházejí obsáhlé dvojdílné romány *Zvony* (1940)²⁸ a *Osení* (1941–42)²⁹. *Zvony* se zaměřují na osudy několika postav z Nepomucka a Sušicka, druhý díl je soustředěn zejména ke studijním rokům Jaroslava Vrchlického v Klatovech na přelomu 60. a 70. let 19. století; *Osení* je kronikou městečka Bezděkova mezi lety 1873–1885. Týnecký představuje širokou galerii venkovských a maloměstských postav, z nichž velká část má reálný předobraz – autor vycházel z kronik a úzce se inspiroval i osudy členů vlastního rodu. Figury rozrůžňuje většinou pouze vnějškově, bez hlubší plastičnosti; prostředí je prokresleno s realistickou zevrubností. Zejména z pasáží líčících vlastenecké snažení v regionu zaznívají silné tóny národní a místně patriotické; patrné

²⁶ KNOB, Jan. *Z plamenů roste*. 1. vyd. Praha: Novina, 1940. Hlasy země; sv. 24.

²⁷ RÓN, Zdeněk. *Větrov*. 1. vyd. Praha: Novina, 1941. Hlasy země; sv. 31.

²⁸ HAIS TÝNECKÝ, Josef. *Zvony: Kronika mládí. I, II*. 1. vyd. Praha: Česká grafická unie, 1940.

²⁹ HAIS TÝNECKÝ, Josef. *Osení: Kronika mládí. I, II*. 1. vyd. Praha: Česká grafická unie, 1941, 1942.

jsou rovněž akcenty sociální a antiklerikální. Oba romány – venkovské kroniky – lze charakterizovat prostou kompozicí, staticností postav i děje, popisností, předimenzovaným rozsahem způsobujícím rozvleklost. Nesou se v duchu archaického tradicionalismu; nápadná je autorova formální i obsahová inspirace Jiráskovým *U nás*.

Ruralista **Rajmund Habřina** vydává historický román o pobělohorském povstání Valachů pod vedením moravského pána *Jan Adam z Víckova* (1939)³⁰. Autor zde přepracoval vlastní drama *Valašská stráž* (1938). Namísto líčení každodenního života na vsi se v Habřinově knize dostávají ke slovu širší dějinné události. Jiráskovské davové scény se prolínají s příběhem lásky mladého venkovského páru. Zatímco pasáže o kolektivních jednáních a bojích nedosahují epického spádu a větší historické přesvědčivosti, poetické vsuvky milostné umocňuje zdařilá lyrická krajinomalba. Místní kolorit dotvářejí četné dialogy ve valašském nářečí. Zpracované téma odhodlaného boje prostých horalů za svobodu, i jejich sepětí s domovem, s rodnou krajinou, získávalo v protektorátu výrazný aktuální přídech.

Karel Nový v historické fresce *Rytíři a lapkové* (1940)³¹ rovněž navazuje na tradici realistického románu, avšak komplexněji než Habřina ji aktualizuje lyrizací. Jeho výraz je po Vančurově vzoru jadrný, hutný, věta rytmická. Příběh z doby vlády Václava IV. o mladém zemanovi, který se přidává k lapkům (spřátelí se i s Janem Žižkou), aby se mohl ve výpadech i větších bojích mstít rožmberským pánům za utrpenou křivdu, však nemá pevnou kompozici, rušné, ale pouze zběžně vyprávěné dobrodružné epizody jsou k sobě jen volně řazeny v chronologickém sledu. Postavy jsou zjednodušené a schematizované, chybí jasnější povahokresba i minimální psychologický vhled. Tendenční a schematizované je rovněž černobílé rozvržení nepřátelských táborů („kladní“ lupiči – přestože o nic kladného neusilují – a záporní páni), schází hlubší pochopení doby. Přes značnou stylistickou úroveň není román přesvědčivým uměleckým přínosem.

O barvitý, oživený pohled do nejstarších dějin českého národa usiluje **Čestmír Jeřábek** v trilogii *Legenda ztraceného věku*. První díl, *Hledači zlata* (1938)³², ztvárňuje rozepří mezi bájným knížetem Křesomyslem a povstávajícími zemany v čele s vladykou Horymírem; *Medvědí kůže* (1939)³³, z doby vlády knížete Neklana, tematizuje luckou válku;

³⁰ HABŘINA, Rajmund. *Jan Adam z Víckova*. 1. vyd. Olomouc: R. Promberger, 1939.

³¹ NOVÝ, Karel. *Rytíři a lapkové: Příběhy z dávných dob*. 1. vyd. Praha: Družstevní práce, 1940. Živé knihy A; sv. 181.

³² JEŘÁBEK, Čestmír. *Hledači zlata: Legenda ztraceného věku*. 1. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, 1938. Vilímkova knihovna; sv. 339.

³³ JEŘÁBEK, Čestmír. *Medvědí kůže: Legenda ztraceného věku II*. 1. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, 1939. Vilímkova knihovna; sv. 342.

třetí díl, *Bohové opouštějí zemi* (1939)³⁴, zobrazuje dramatickou srážku pohanství s nastupujícím křesťanstvím na sklonku 9. století. Jeřábek aktualizuje realistickou tradici nejen lyrizací, ale i silným živlem psychologickým. Více než na dobu (její realie jsou jen velmi matné a upozaděné, výklad dějinných událostí ponejvíce anachronický) se soustřeďuje na osudy a prožitky postav. Právě v těchto individuálních dějích, v líčení rodinných a jiných vztahů je nejsilnější – a jeho postavy jsou povytce dobře prokreslené a živé. Trilogie ovšem poněkud trpí malou dramatičností a mezerami ve fabulaci (opakování týchž – nepřilíš originálních – motivů). Slabinou třetího dílu je ryze vnějšková motivace rozličných postav k volbě toho či onoho náboženského přesvědčení – konstrukt, který ukazuje spíše do minulosti historického románu. Celkově ovšem lze *Legendu ztraceného věku* považovat za dílo přínosné, poutavým vypravěčstvím zhmotňující slovanský dávnověk. Hodna ocenění je i dobrá stylistická úroveň textu.

Nezvyklou formu dal své historické trilogii **Antonín Šrámek**. *Dubrovník* (1939)³⁵, *Hořká léta* (1940)³⁶ a *Vzpouza* (1940)³⁷ podávají obrazy z dějin Dubrovníka, malého slovanského státu na Jadranu, od 60. let 17. století do 60. let 18. století. V široce pojaté románové kronice stojí v popředí autorského zájmu osudy šlechtické republiky, jednotlivci historickým událostem spíše sekundují. Líčení města a krajiny, davových scén, společenských a politických událostí tvoří převážnou část textu. Barvitému plátnu panoramatické rozlohy se nedostává dramatické sevřenosti; mozaice jednotlivých výjevů (ať masového či individuálního charakteru) by prospělo zhuštění, zestručnění, a rovněž větší zacílení k postavám. Šrámek však zaujme značnou historickou i etnografickou erudicí, prostředí vykresluje plasticky a živě, bez přímořského pozlátka, s důrazem na charakteristické detaily. Významnou kvalitou je stylistická úroveň textu, básnické vidění, bohatost slovníku (včetně zapojení jihoslovanského lexika), větný rytmus. Převládající tónina textu je lyrická; mnohé situace zachycuje autor s impresionistickou lehkostí a barevností. Dubrovnická trilogie vyznívá nejen oslavou historické republiky, ale také života a společného nezištného úsilí pro blaho celku; tematizuje rovněž zásadní požadavek lidské i národní svobody. Již méně zdařilý je historický román ze Šrámkova rodného Horácka *Píseň a pluh* (1943)³⁸. V osudech čtyř venkovských generací, od josefínské doby po poslední třetinu devatenáctého století, zobrazuje

³⁴ JEŘÁBEK, Čestmír. *Bohové opouštějí zemi: Legenda ztraceného věku III*. 1. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, 1939. Vilímkova knihovna; sv. 345.

³⁵ ŠRÁMEK, Antonín. *Dubrovník*. 1. vyd. Praha: Václav Petr, 1939. Atom; sv. 100.

³⁶ ŠRÁMEK, Antonín. *Hořká léta: Dubrovník II*. 1. vyd. Praha: Václav Petr, 1940. Atom; sv. 106.

³⁷ ŠRÁMEK, Antonín. *Vzpouza: Dubrovník III*. 1. vyd. Praha: Václav Petr, 1940. Atom; sv. 107.

³⁸ ŠRÁMEK, Antonín. *Píseň a pluh*. 1. vyd. Brno: Družstvo Moravského kola spisovatelů, 1943. Nová knihovna; sv. 22.

vzestup typické české rodiny. Psychologie postav, zejména ženských, je ovšem často nevěrohodná a vyprávění kronikářsky zběžné. Dobové pozadí se jeví matné a málo přesvědčivé, až bizarně např. působí absence náboženského života starodávné vesnické komunity.

Prvky románu obecně historického, biografického, psychologického a lyrického zcela osobitě spojuje **Karel Schulz** v pozoruhodném díle *Kámen a bolest* (1942)³⁹. Román o Michelangelovi Buonarrotim zůstal vinou předčasné smrti autora nedokončen – známe tedy pouze jeho první díl, V zahradách mediceských (zpracovávající první životní a tvůrčí etapu velkého sochaře a malíře – do přelomu 15. a 16. století), a kratičké torzo druhého dílu, *Papežská mše* (1943)⁴⁰. Postava Michelangela Buonarrotiho je detailně psychologicky propracovaná. Na rozdíl např. od Kožíka či Drnáka pro ni není umělecká činnost jen zpola vnějškovým dodatkem, naopak – Michelangelovy prožitky i životní peripetie se přímo odvíjejí od jeho mimořádného nadání. Schulz zde však vytváří nejen plastický portrét konkrétní osobnosti, ale širokou a nadčasovou výpověď o umělci a tvorbě jako takové. Za základní kameny, na nichž spočívá stavba jeho života a mezi nimiž se odehrává jeho tvůrčí zápas, považuje samotu, bolest, krásu (a její hledání, rozpoznávání) a pravdu, úsilí o pravdu. Michelangelo jde přes všechny vnitřní sváry pevně za svým životním a uměleckým přesvědčením, sám proti době, proti obecnému vkusu. Dílo, pramenící z bolesti a osamocení, se mu stává nejen osobním vyznáním, ale rovněž nástrojem boje proti zlu – v čemž můžeme spatřovat dobovou aktualizaci románu. Autor se ovšem nesoustřeďuje pouze na svou ústřední postavu (Michelangelo mnohdy ustupuje do pozadí) – jeho cílem je zachytit celou epochu, dobu věřící nejen zvraty politickými, ale i náboženskými a kulturními. Na rozsáhlém studiu založené panorama renesanční Itálie, které vytváří, je věrohodné, mnohostrunné a sugestivní, pramenící z pochopení ducha doby. Ta je zachycena také pomocí široké škály postav, z nichž mnohé představují ucelený typ, nikdy však nepodléhají zjednodušení či schematizaci, mají osobité rysy, vypracované motivace. Mezi nimi zaujme zejména postava mnicha Savonaroly či Michelangelova názorového protihráče Leonarda da Vinciho. Vlastní těžiště románu leží spíše v rovině lyricko-psychologické než epické, přes rozsáhlost děje (rozvětveného často až novelistickými epizodami) a rozmanitost použitých prostředků však má kniha pevnou stavbu, využívající zejména návratnosti motivů (refrénu) a kontrastu. Text charakterizuje dramatičnost, dynamika, bohatá a originální metaforika. Monology i dialogy jsou různorodé, obsahově hutné. Schulzův styl je do jisté míry barokizovaný, k baroku odkazuje také práce

³⁹ SCHULZ, Karel. *Kámen a bolest: Michelangelo Buonarroti*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1942. Katolický literární klub.

⁴⁰ SCHULZ, Karel. *Papežská mše*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1943.

s protiklady, pojetí motivů smrti a především silný existenciální prožitek. *Kámen a bolest* je dílem nejen formálně dokonale zvládnutým, ale vynikajícím i myšlenkovou hloubkou, niterným a zároveň objektivním vhladem do doby, neproklamativní rovinou duchovní. Není pouze vzorovou ukázkou románu historického, ale jednoznačně patří ke špičkám české slovesné tvorby vůbec.

Shodné téma s Karlem Schulzem (tedy portrét křesťanského umělce na pozadí historické doby) si zvolila i **Nina Svobodová**. Její román *Světelný mrak* (1943)⁴¹, o italském malíři 14. století Orcagnovi, se však ubírá zcela jinými cestami. Evokaci doby chybí dramatičnost, prostředí působí ploše až uměle. Svobodová se snaží soustředit pozornost k Orcagnovu dílu, jeho genezi však vykládá nikoli z podnětů vnitřních, uměleckých, ale toliko z náhodných událostí malířova života. Postavy tendují ke schematizaci; Orcagnova charakteristika je vnějšková a povšechná, jde spíše o lyrizovaný (a zidealizovaný) náčrt než o přesvědčivé zachycení osobnosti, jejích povahových rysů či vnitřního vývoje. Dílo je stylově poněkud nejednotné, kompozice roztříštěná; lyrizace je často přebujelá a směřuje ke klišé, dialogy nadužívají frází. Namísto akcentování lyricko-psychologické roviny jde v případě Niny Svobodové spíše o pouhou secesní zdobnost. Její román jako by se obracel ještě do 19. století, ovšem bez přesvědčivé formální či obsahové aktualizace, a musíme ho proto pocítovat jako značně archaický.

Svébytné pojetí historické tematiky je vlastní **Jaroslavu Durychovi**. Čtyřicátá léta přinášejí vlnu zájmu o misionářskou tematiku (připomeňme antologii misionářské korespondence Zdeňka Kalisty nebo román Františka Křeliny *Amarú, syn hadí*). Durych tehdy přichází s prvním dílem budoucí tetralogie *Služebníci neužiteční*, s románem *Země* (1940)⁴². Pouze první díl tedy patří do námi sledovaného období (kompletní text *Služebníků neužitečných* vyšel v zahraničí až v roce 1969, u nás 1996⁴³), *Země* tvoří ovšem spíše neuzavřený prolog tetralogie a jsme přesvědčeni, že ji z ní nelze vydělovat – pokusíme se tedy charakterizovat dílo jako celek. Rozsáhlá románová epopěj se odehrává v období od 80. let 16. století do roku 1622; je členěna do čtyř dílů. V centru pozornosti stojí jezuitský mučedník Karel Spinola, který ovšem slouží pouze jako dějový a ideový svorník. Sledujeme sice jeho mládí v Itálii, vstup do Tovaryšstva Ježíšova, složitou cestu do Japonska (s epizodami v dalších exotických zemích) a konečně jeho japonské působení, věznění a smrt – s jeho charakteristikou ovšem nejsme obeznámeni o nic více než s charakteristikami jiných postav,

⁴¹ SVOBODOVÁ, Nina. *Světelný mrak*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1943. Kytka dobrých knih, řada 2; sv. 1.

⁴² DURYCH, Jaroslav. *Služebníci neužiteční: Země. Díl I*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1940.

⁴³ DURYCH, Jaroslav. *Služebníci neužiteční*. Praha: Argo, 1996.

za nimiž se také Spinola ve značném procentu textu zcela ztrácí. Práce s postavou v tetralogii není v podstatě románová – figury vynikají spíše hojností než rozrůzněností, přes autorovu snahu odlišit jednotlivé typy ponejvíce splývají v jednolitou masu. Nadány silnou vůlí, méně již citem, jsou často spíše ideovými konstrukty než plasticky zpodobenými a umělecky přesvědčivými obrazy skutečných lidí. Chybí rovněž ucelený děj, kniha je přeplněna rozsáhlými faktografickými pasážemi, schází pevnější kompozice. *Služebníci neužiteční* nejsou románem v tradičním slova smyslu, dílo můžeme označit nejspíše za autorskou kroniku – i v tomto pojetí jí ovšem schází výraznější životní tep. Sporné je rovněž vyznění některých symbolických motivů a epizod (významová hyperbola je mnohdy tak silná, že se láme ve svůj opak a scéna se pak stává protismyslnou – např. dokonalá křesťanka začne připomínat fanatické monstrum), myšlenkově rozporuplný je i závěr románu (mučednická smrt misionářů se jeví beze smyslu, což je u duchovního románu zarážející). Durychův styl je ovšem sugestivní – archaizovaný, silně barokizovaný; autor vytváří mnohdy umělý slovní pořádek, využívá hojně kontrastu i ironie. Rozsáhlé jsou pasáže naturalistické. Významné je poselství o potřebě maximální oběti pro hodnoty věčné, o nutnosti zvolit místo malosti hrdinství – v této trvale aktuální výzvě tkví hlavní přínos tetralogie.

Jinak uchopil misionářskou tematiku **František Křelina** v knize *Amarú, syn hadí* (1942)⁴⁴. Román není rozlehlou freskou, pojednávající o misiích a jejich politických a kulturních souvislostech. Má sice spádový a dramatický děj, těžiště však leží v postavách, v pohledu do jejich nitra, v němž se odehrávají zásadní zvraty – Křelina zde tematizuje „zápas Boha a ďábla“ o lidskou duši. Jednou z hlavních postav je jezuitský misionář českého původu Jindřich Václav Richter, umučený roku 1696 během svého působení mezi jihoamerickými Indiány v oblasti Maraňonu. Výrazněji však vystupují do popředí indiánské postavy mladíka Amarúa a jeho sestry Akije a postava španělského conquistadora Salvadora de Hoyose. Ztrácení a nalézání jistot, vztahu k Bohu i lidem, lásky pozemské i nadpozemské – to vše probíhá v poměrně krátkém časovém úseku. Přitom jsou však postavy zdařile prokreslené a jejich psychologie přesvědčivá. Kniha, složená ze tří dějových linií, které se na konci sbíhají v jednotném finále, má složitou, ale sevřenou kompozici. Křelinův styl charakterizuje barokní obrazné vidění, využívá kontrast, symbol; patrný je výrazný tón expresionistický. Méně zacílení psychologického, zato větší podíl lyrizace nalezneme v Křelinově předchozím díle *Dcera královská, blahoslavená Anežka Česká* (1940)⁴⁵. Životní příběh Anežky Přemyslovny na širším dobovém pozadí poněkud nesourodě spojuje prvky (částečně biografického)

⁴⁴ KŘELINA, František. *Amarú, syn hadí*. 1. vyd. Praha: Novina, 1942. Česká tvorba; sv. 7.

⁴⁵ KŘELINA, František. *Dcera královská, blahoslavená Anežka Česká*. 1. vyd. Praha: Novina, 1940. Česká tvorba.

historického románu, legendy, kroniky a mystické básně v próze. Mnohé postavy jsou skutečně románově rozpracovány, Anežka sama ovšem zůstává líbeznou statickou světicí z legend, bez větší životnosti. Dobově aktuální námět (připomínka národní patronky a vyjádření důvěry v její ochranu) je však zpracován s působivou lyrizací, zvláště místy prokazuje Křelina skutečně básnické zření.

Psychologické pojetí historického románu, zacílení k existenciálním prožitkům postavy, a důraz na poetický rozměr, jazykovou vytríbenost a výrazovou obraznost – tak lze charakterizovat románový debut **Miloše V. Kratochvíla *Osamělý rváč*** (1941)⁴⁶. Životopisný námět (kniha sleduje osudy rudolfinského vojevůdce Heřmana Kryštofa hraběte Rusworma) nevyloučil u Kratochvíla – podobně jako u Schulze – větší šíři záběru. Dobu vnímá autor již jako raně barokní – a z barokních protikladů volí ty temné, zpřítomňuje horečné vize světa, v jehož koutech číhá smrt a v jehož labyrintu se jedinec není schopen orientovat. Antihrdina Rusworm tápe v osamělosti a strachu, který je skryt nejen před okolím, ale téměř až do konce i před ním samotným, dopouští se zločinů, protože jeho životu chybí láska, smysl a Bůh. To ovšem pochopí až krátce před smrtí. Kniha je složena z proudu jednotlivých obrazů, přesto však pevně drží pohromadě psychologickými svorníky. Na rozdíl od románů psychologických má však spádný, barvitý děj. Lyrické obrazy jsou dynamické a expresivní, autor věnuje pozornost i větnému rytmu. Umělecké zakolísání se však objeví v samém závěru knihy, kdy scéna Ruswormova životního prozření přichází nepřipravena, jako neústrojný deus ex machina.

Po historické osobnosti světových dějin sáhl rovněž **Josef Toman** v románě ***Don Juan*** (1944)⁴⁷. Ke zpracování si zvolil život tzv. pravého dona Juana, tedy hraběte Miguela z Maňary (1626–1679). *Dona Juana* můžeme pokládat za užší biografický román, v němž dobové panorama ustupuje zcela do pozadí, malba prostředí je však mnohde působivá, s přesvědčivým koloritem. Hrabě z Maňary je pojímán jako člověk příkrých kontrastů, jehož osobnost se vyvíjí v prudkých, vzájemně protikladných skocích – od čistého po lásce toužícího mladíčka, přes zpustlého zvrhlíka dopouštějícího se zločinů, upřímně milujícího manžela až po kajícího se mnicha. Refrénem jeho skutků je hledání dokonalé lásky a harmonie. Postava je utvářena plynule, autor se detailně věnuje jejím myšlenkám a vnitřním popudům. Román však není zcela žánrově sourodý, realisticky propracovaná psychologie většiny pasáží se střetává s ne-psychologickými prvky barokní legendy – a složky nejsou vzájemně zcela harmonizovány. Toman využívá barokních motivů a kontrastů (život a smrt,

⁴⁶ KRATOCHVÍL, Miloš. *Osamělý rváč: Román lidského hledání, osamělosti a strachu*. 1. vyd. Praha: ELK, 1941.

⁴⁷ TOMAN, Josef. *Don Juan: Život a smrt dona Miguela z Maňary*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1944.

věčnost a zatracení). Text má přes výraznou lyrizaci a psychologizaci spád; jazyk je rytmický, zvukově malebný, sytě obrazný, vytváří sugestivní atmosféru.

Na samé hranici románu historického, propojená s románem psychologicko-filozofickým, při zachování povytce realistického způsobu vyprávění, se ocitá dilogie **Karla Dvořáčka** *Advent Jakuba Kříže a Hle, čas příjemný* (1944)⁴⁸. Děj se odehrává mezi lety 1850 a 1935, širokým časovým rozpětím se tedy dílo přibližuje k typu rodinných ság či kronik. Přestože se však čtenář dozvídá mnohé o rozkvětu a úpadku povoznického řemesla na Moravě v 2. polovině 19. století a 1. třetině 20. století – a tyto pasáže jsou podány erudovaně a zevrubně –, v centru pozornosti nestojí dějiny oboru lidské činnosti (jak tomu bylo např. v Bassově cirkusové epeji), ale osudy jednotlivců. Kresba prostředí je poměrně úsporná, a zvláště druhý díl dilogie má velmi matné dobové pozadí – to však autorovi otevírá tím větší prostor k řešení složitých psychologicko-filozofických problémů. Hlavní hrdina, povozník Štěpán Usmíval (jehož život je sledován od narození do pozdního stáří), i ostatní postavy řeší otázky viny a odpuštění, pokory a pýchy, činu a pasivity, štěstí a utrpení. Hledají a mnohé z nich také nacházejí smysl života v obětavé, odpouštějící lásce k bližním, motivované vztahem k Bohu. To, jak se nábožensko-filozofická rovina příběhu promítá v osudech a smýšlení ústřední postavy, prosté a laskavé, spojuje Dvořáčkovu dilogii vnitřně s ruským romanopisectvím, především s díly Dostojevského. Obě knihy trpí poněkud nedostatkem dramatické sevřenosti, jejich sloh je však vytríbený, oprostěný, ale poetický. Je třeba také ocenit, že autor zpracovává nábožensko-filozofickou tematiku neproklamativně, s realistickou objektivitou a psychologickým vhledem. Etické poselství dilogie je však zřetelné a nadčasově aktuální.

Druhá světová válka je obdobím, kdy se přirozeně zaměřila pozornost také k budoucí, dorůstající generaci – celá čtyřicátá léta doprovází zvýšený zájem o literaturu pro děti a mládež a úsilí o kvalitní autorskou tvorbu v této oblasti. Spisovatelé se samozřejmě nevyhnuli ani historickým námětům, umožňujícím hlouběji seznámit mladé čtenáře s dějinami (zejména českými), představit jim následováníhodné hrdiny a podnítit vlastenectví.

Mezi nejvýznamnější osobnosti tu bezpochyby patří překladatel, pohádkář a autor dobrodružných próz **Jaroslav Janouch**. Pro mládež vydává *Pro čest a slávu* (1940)⁴⁹, poměrně rozsáhlý román s bohatým, spleťtým dějem plným napínavých příhod a

⁴⁸ DVOŘÁČEK, Karel. *Advent Jakuba Kříže*. 1. vyd. Praha: Václav Petr, 1944. Atom; sv. 132. – Týž. *Hle, čas příjemný*. 1. vyd. Praha: Václav Petr, 1944. Atom; sv. 133.

⁴⁹ JANOUC, Jaroslav. *Pro čest a slávu*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1940.

neočekávaných zvrátů, zalidněný množstvím postav. Je situován do období třicetileté války – a Janouch erudovaně, zároveň však se zřetelem k dětskému čtenáři zobrazuje život na moravské vsi, rozsáhlou epizodu věnuje švédskému obléhání Brna, a jeho statečného chlapeckého hrdinu sledujeme i na cestě Evropou do Švédska a zpět domů. Plastické kulisy, živé postavy, poutavost i stylistická úroveň vyprávění, nementorské poučení a spontánní vlastenecké vyznění – to vše jsou kvality, pro něž je román dodnes součástí živé četby mládeže. To platí rovněž o Janouchově osobitě zpracování osudů starošpanělského hrdiny Cida. Rytířská romance *U Toledské brány* (1944)⁵⁰ organicky propojuje prvky známého hrdinského eposu s autorem domyšlenými románovými zápletkami.⁵¹ Kniha, vycházející podobně jako *Pro čest a slávu* z tradic realistické historické prózy, stojí na pomezí literatury pro mládež – a může i dospělému čtenáři zprostředkovat seznámení se cidovským mýtem.

Předčasně zesnulý **Vladimír Donát** vydává za války dobrodružný román *Zrádný nápoj* (1941)⁵², bohatě využívající atmosféru rudolfínské Prahy. Čtrnáctiletý hrdina se pohybuje v tajných chodbách starých domů, alchymistických laboratořích i na císařském dvoře, kde pomáhá rozluštit téměř detektivní zápletku. Ryze zábavnou knihu (určenou nejspíše čtenářům staršího školního věku) charakterizuje dobrá stylistická úroveň, napínavý děj a nenásilná didaxe. Podobně je tomu i v rytířském románu *Parsifal* (1942)⁵³, v němž Donát zpracovává artušovský mýtus podle Wolframa z Eschenbachu.

Je na místě připomenout i **Vladimíra Drnáka**, jehož tvorba pro mládež vykazovala vyšší kvality než tvorba pro dospělé. Rušný děj historické prózy *Za bílým púlkoněm* (1941)⁵⁴, inspirované pověstí o původu pardubického městského znaku, se odehrává ve dvanáctém století, za vlády Vladislava I. Vypráví příběh chlapce, později rytíře z královny družiny. Ačkoli Drnákův text nedosahuje například Janouchovy úrovně (kniha připomíná spíše autorsky rozpracovanou pověst než povídku či román, Drnák místy klopýtne v kompozici, jeho postavy jsou příliš statické), lze jej zařadit k solidnímu průměru dobrodružné historické prózy pro mládež. Zaujme i přirozeným vlasteneckým akcentem.

Leontina Mašínová, zkušená autorka knih pro děti i historických románů pro dospělé, publikuje za okupace prózu *Tiší v zemi* (1940)⁵⁵, z období raných počátků jednoty bratrské

⁵⁰ JANOUCHE, Jaroslav. *U Toledské brány*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1944.

⁵¹ K tomu viz doslov Luisy Novákové ke třetímu vydání (Jaroslav Janouch a jeho Cid. In *Jaroslav Janouch. U Toledské brány*. 3. vyd. Svitavy: Trinitas, 1999, s. 123–124).

⁵² DONÁT, Vladimír. *Zrádný nápoj*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1941.

⁵³ DONÁT, Vladimír. *Parsifal*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1942.

⁵⁴ DRNÁK, Vladimír. *Za bílým púlkoněm*. 1. vyd. Praha: Melantrich, 1941.

⁵⁵ MAŠÍNOVÁ, Leontina. *Tiší v zemi*. 1. vyd. Praha: Kalich, 1940.

(1457–1460). Dětské hrdinové jsou především aktivními účastníky dobových událostí (volba Jiříka z Poděbrad králem, tajná shromáždění, přesídlení „bratrstva“ z Domažlic do východočeského Kunvaldu...), prožívají však i osobní radosti a strasti. Kultivovaným jazykem autorka poutavě a poučeně zobrazuje všední život sedláků a chalupníků, prostému, přímočarému ději ovšem chybí spád a text silně zatěžuje výchovně-didaktická tendence, zvláště v rozsáhlých pasážích nábožensko-karatelských.

Erudici i bohaté zkušenosti z cest zúročil v knihách profesor **Alois Musil** – významný orientalista, cestovatel a badatel v oboru etnografie, geografie, historie i lingvistiky. Jeho dobrodružné romány z orientálních zemí charakterizuje oproštěný vypravěčský styl, fabulační poutavost a přesné, přitom však atraktivní vykreslení prostředí. Z rozsáhlého díla připomeňme román *Křížák* (1943)⁵⁶, situovaný do závěru 11. století. Na pozadí křížáckých bojů o Antiochii a Jeruzalém se rozehrává barvitý příběh několika křesťanských i muslimských hrdinů. *Křížák* zaujme věrohodným zobrazením života arabské společnosti, spádným dějem i porozuměním pro jiné kultury a náboženství.

A konečně nelze nejmenovat **Eduarda Štorcha**, který své četné zájmy (pedagogické působení, skauting, historii, archeologii...) zužitkoval rovněž v historických knihách pro mládež. Ty měly podle jeho záměru jednak tvořit protiváhu ke komerční překladové dobrodružné literatuře, jednak přinášet dětem vedle zábavy (Štorch akcentoval napínavý děj jako přirozenou čtenářskou potřebu) i poučení. Autor se zaměřoval na naše nejstarší dějiny, od pravěku po 10. století. Poznávací funkce je výrazná, zvláště některé pasáže jeho knih tendují k uměleckonaučné próze, příběh je však zachován a zalidněn povytce živými postavami, z nichž kladné jsou přirozenými vzory odvahy, obratnosti a ušlechtilosti. Štorchovo dílo stále patří k živé četbě mládeže, přestože jej dnes do značné míry handicapuje zastaralost vědeckých poznatků (což platí zejména o pravěkých námětech). Z období protektorátu připomeňme Štorchův román *O Děvin a Velehrad* (1939)⁵⁷ a prózu *Zastavený příval* (1940)⁵⁸. Román zachycuje vzrušenou dobu 2. poloviny 9. století, v pozadí lidského příběhu Česty (kterého autor sleduje od dětství až do stáří) se promítají politické a společenské otřesy země, boje s Franky, velkomoravská mise Konstantina a Metoděje, pád Velké Moravy. *Zastavený příval* pak zpracovává historickou epizodu franckého vpádu na naše území v roce 805 a slavné vítězství, které nad nepřáteli české kmény dobyly. Obě knihy se nesou ve zřetelně aktuálním vlasteneckém tónu.

⁵⁶ MUSIL, Alois. *Křížák*. 1. vyd. Praha: Novina, 1943.

⁵⁷ ŠTORCH, Eduard. *O Děvin a Velehrad*. 1. vyd. Praha: Toužimský a Moravec, 1939.

⁵⁸ ŠTORCH, Eduard. *Zastavený příval: List z počátků našich dějin*. 1. vyd. Praha: Toužimský a Moravec, 1940.

Kontext literatury s historickými náměty v období protektorátu pochopitelně doplňovala i díla nerománová. Závěrem se proto o nich zmiňme alespoň ve stručnosti.

Zvláštní postavení zaujímaly *Obrazy z dějin národa českého* (s podtitulem *Věrná vypravování o životě, skutcích válečných i duchu vzdělanosti*) Vladislava Vančury. Projekt vytvoření básnické kroniky českých dějin byl velmi ambiciózní a kriticky i čtenářsky sledovaný. V prvním díle, *Od dávnověku po dobu královskou* (1939)⁵⁹, se více blíží kronikářskému vyprávění, ačkoli už zde jsou obsáhleji beletristicky rozpracované kapitoly, např. rozsáhlá pasáž o Kosmovi tvoří víceméně samostatnou povídku či novelu. Druhý díl, *Tři přemyslovští králové* (1940)⁶⁰, už je široce rozvětveným textem drobných vyprávění, spojených nezdá se společnými postavami. Třetí díl, *Poslední Přemyslovci*, zůstal nedokončený (Vančura byl 1. 6. 1942 nacisty zastřelen), z úvodních kapitol a zachovaného plánu svazku je však patrné, že měl mít už románovou strukturu. Jeho nevelké torzo vyšlo až po válce (1948)⁶¹. Knihu nelze ve výsledku nazvat přímo beletristickou kronikou, jde spíše o cyklus historických obrazů a kratších próz, kronikářsky pouze rámovaný. To způsobuje místy tvarovou nesourodost, nevyváženost: některé pasáže jsou jen zběžným vyprávěním, vedle nich jiné jsou detailně rozpracovány; některé se blíží historickému pojednání, v jiných se zas plně rozehrává spisovatelova imaginace. Autor však prokazuje jazykovou virtuositu, jeho jadrný styl se poučuje z archaické řeči starých kronikářů, přitom je však zcela osobitý, básnický, leckde slavnostně monumentalizující, vytvářející výjevy barvitě a dramatické. Vančura na díle spolupracoval s třemi marxistickými historiky, Václavem Husou, Jaroslavem Charvátem a Janem Pachtou, a jejich materialistický pohled na dějiny v *Obrazech* otevřeně prezentoval, což vedlo k některým historiím zkreslujícím interpretacím. Přesto však jde o dílo významné jak mistrnou stylistickou úrovní, tak vlasteneckou úlohou, kterou v době nacistické okupace sehrálo.

Z minulosti čerpaly náměty i četné kratší prózy, povídky a novely⁶².

⁵⁹ VANČURA, Vladislav. *Obrazy z dějin národa českého: Věrná vypravování o životě, skutcích válečných i duchu vzdělanosti. Díl I: Od dávnověku po dobu královskou*. 1. vyd. Praha: Družstevní práce, 1939.

⁶⁰ VANČURA, Vladislav. *Obrazy z dějin národa českého: Věrná vypravování o životě, skutcích válečných i duchu vzdělanosti. Díl II: Tři přemyslovští králové*. 1. vyd. Praha: Družstevní práce, 1940.

⁶¹ VANČURA, Vladislav. *Obrazy z dějin národa českého: Věrná vypravování o životě, skutcích válečných i duchu vzdělanosti. Díl III: Poslední Přemyslovci*. 1. vyd. Praha: Družstevní práce, 1948.

⁶² Přesný žánrový předěl mezi povídkou a novelou je mnohdy velmi obtížné určit, vycházíme tedy zpravidla z nakladatelského podtitulu děl. Ani dobová kritika se v tomto v podstatě formálním označení často neshodla, a např. J. B.

Plodným a oblíbeným autorem, který se v 1. polovině čtyřicátých let stal význačným představitelem historické povídky a novely – a zároveň působil na literární rehabilitaci těchto žánrů – byl **František Kubka**. V období protektorátu vydává triádu knih s danou tematikou – sbírku povídek *Skytský jezdec* (1941)⁶³ a sbírky novel *Pražské nokturno* (1943)⁶⁴ a *Karlštejnské vigilie* (1944)⁶⁵. Ve *Skytském jezdcu* se v deseti prózách promítá široké dějinné panorama, od 12. až po 20. století, zalidněné skutečnými historickými osobnostmi (např. Marco Polo, Eliška Přemyslovna, Karel IV., Petr Vok) i postavami zcela fiktivními. Autor usiluje o čistou epičnost a vnitřní dramatickosti příběhů, kompozice je sevřená, jazyk oprostěný. Každá povídka má však svou specifickou atmosféru, vycházející z dané doby, již je často přizpůsoben i styl (v gotice rytířská romance, v baroku barokní legenda apod.). Kubka zdařile charakterizuje postavy a až na detaily prokazuje rovněž značnou historickou erudici. Podobně lze vystihnout *Pražské nokturno*, sedm rozsáhlejších novel tematicky spjatých s Prahou různých dob (od 10. po 19. století). Ať se jedná o starobylou legendu o králi Ojřovi z družiny Karla Velikého, obraz husitského plenění v pražském podhradí, tragický faustovský příběh o studentovi zaprodaném ďáblu nebo deník malíře platonicky zamilovaného do Boženy Němcové, novely mají vždy pevnou, ukázněnou stavbu a vypracovaný povahopis; projevuje se v nich autorův smysl pro přesvědčivou evokaci prostředí s důrazem na typický detail. Jedenadvacet drobných novoklasicistních povídek *Karlštejnských vigilii* je po Boccacciově vzoru spjata rámcovou novelou. V roce 1371 se nemocný císař Karel IV. uchýlí na Karlštejn, a aby urychlili jeho uzdravení, vyprávějí mu tři přátelé různé příběhy odslechnuté i prožité – a císař posléze rovněž přispěje svými vzpomínkami. Povídky veselé i tragické se soustřeďují na ženské, především milostné osudy. Některé vycházejí ze známých středověkých námětů, jiné jsou imaginovány zcela volně. V *Karlštejnských vigilii* Kubka snad nejsilněji akcentuje děj, spádový a neobvyklý, důraz klade na vrcholné okamžiky lidského života a jeho dramatické zvraty. Novely jsou zhuštěné, s výraznou pointou, povahokresba pevná, ale stručná, podobně i syté vykreslení prostředí; výraz je krystalický.

Jiří Mařánek vydává *Živé návraty* (1944)⁶⁶, sbírku deseti historických novel z českého prostředí doby rudolfínské a tereziánské. Drobné příběhy o lidských radostech, bolestech i touhách nevynikají námětovou či fabulační novostí, zaujmou však spádem,

Čapek pokládá vedle sebe v recenzi slova *povídka* a *novela* jako synonymní (ČAPEK, Jan Blahoslav. Z nových próz historických. *Naše doba*, 1942, roč. 49, s. 587–590).

⁶³ KUBKA, František. *Skytský jezdec*. 1. vyd. Praha: Fr. Borový, 1941. Žatva; sv. 44.

⁶⁴ KUBKA, František. *Pražské nokturno*. 1. vyd. Brno: Lidové noviny, 1943. Knihovna Lidových novin, roč. 7; sv. 4.

⁶⁵ KUBKA, František. *Karlštejnské vigilie*. 1. vyd. Praha: Fr. Borový, 1944. Žatva; sv. 53.

⁶⁶ MAŘÁNEK, Jiří. *Živé návraty*. 1. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, 1944. Vilímkova knihovna; sv. 365.

pointou a zřetelně načrtnutou charakteristikou postav. Na rozdíl od autorovy poněkud rozvleklé *Rožmberské trilogie* jsou novely ku prospěchu textu jazykově oprostěnější, méně květnaté.

Z renesančního Třebońska čerpá náměty kniha povídek **Vladimíra Müllera** *Pětiletá růže* (1943)⁶⁷. Sleduje osudy rybníkáře Jakuba Krčina z Jelčan i dalších postav z císařského a rožmberského dvora a zdařile evokuje rudolfínskou epochu (autor vycházel zejména z kroniky Václava Březana).

Rodné Třeboňsko inspirovalo i básníka a prozaika **Františka Heřmánka**. Rámcová novela *U Bratra celého světa* (1944)⁶⁸ z časů posledních Rožmberků představuje v jednotlivých příbězích postavy několika životních vydědenců a smolařů, kteří si pak společně v krčmě u vína vypravují veselé historky o šibalském faráři Kozkovi. Próza rabelaisovského ladění mísí tóny šprýmovné, tragikomické i baladické. Přestože je rozsahově předimenzovaná a kompozičně ne zcela zvládnutá, zaujme jadrným, mírně archaizovaným jazykem inspirovaným slohem Vladislava Vančury, přesně zachyceným místním koloritem i ostře vykreslenými postavami a postavičkami, porozuměním pro jejich nesnáze a přání.

Do knihy *Věvec z klokočí* (1941)⁶⁹ zařadil **Rajmund Habřina** tři historické prózy – balady z 15. a 17. století: povídku o dívce unesené loupeživým rytířem, pohled na poslední dny Karla staršího ze Žerotína a příběh legendárního brněnského zvoníka, který předčasným zvoněním poledne zastavil švédské obléhání města. Niterné portréty postav, které se vinou vlastních zakolísání či cizí zvůle ocitly na životním mezníku, doplňuje působivá malba doby i prostředí. Tragický baladický stín padá i na poetické popisy krajiny.

Soubor povídek z dějin Ivančic, od 14. do 18. století, vydává **Mirek Elpl** pod názvem *Tři zlaté poháry* (1940)⁷⁰. Hrdiny sedmi příběhů jsou historické osobnosti i obyčejní lidé. Na pozadí často pohnutých časů odkrývají ostře nasvícené obrazy soukromá životní dramata, úzkosti, prohry i vítězství, zápasy o víru či lásku. Poutavé miniatury zaujmou přesvědčivou dobovou atmosférou, pevnou stavbou, vybroušeným jazykem a lyrickým tónem.

Povídková sbírka **Karla Schulze** *Prsten královnin* (1941)⁷¹ v mnohém předznamenává jeho vrcholné románové dílo. Historické prózy v ní však nalezneme pouze tři. Titulní Prsten královnin vypráví o královně Kunhutě, manželce Přemysla Otakara II., Dívka

⁶⁷ MÜLLER, Vladimír. *Pětiletá růže*. 1. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, 1943. Vilímkova knihovna; sv. 362.

⁶⁸ HEŘMÁNEK, František. *U Bratra celého světa*. 1. vyd. Praha: Českomoravský Kompas, 1944.

⁶⁹ HABŘINA, Rajmund. *Věvec z klokočí: Kniha historických balad*. 1. vyd. Brno: Moravské kolo spisovatelů, 1941.

⁷⁰ ELPL, Mirek. *Tři zlaté poháry*. 1. vyd. Brno: Moravské kolo spisovatelů, 1940. Nová knihovna MKS; sv. 14.

⁷¹ SCHULZ, Karel. *Prsten královnin*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1941. Knihy Řádu.

se šarlatovými prsy je barokním symbolickým příběhem o žizni po vlasti, Kohoutí zpěv, z 15. století, pak expresivní vizí zbloudilého posla. S *Kamenem a bolestí* tyto kratší prózy spojuje věrohodné a sugestivní vykreslení doby, symboličnost, dramatické napětí, vhléd do psychologie postav, myšlenková hloubka a duchovní rozměr. Po stránce formální pak obrazově bohatý barokizující styl, dynamické metafory. Přitom mají povídky sevřenou kompozici, zejména Prsten královnin vyniká hutností obsahu i výrazu. Jsou výpovědí o hledání smyslu života a lásky – ať už k člověku, zemi či Bohu,⁷² o pomíjivé slávě činů a o lidském tápání za hodnotami věčnými.

Také v případě **Niny Svobodové** předcházela obsáhlému historickému románu kratší próza, novela *Poutník čtyř světů* (1940)⁷³. Romantizující příběh ze života Danta Alighieriho, sledující především básníkův vztah k Beatrici jako základní motivační popud, trpí přebujelou, květnatou lyričností s příděchem sentimentu, schematičností postav a nepřesvědčivým historickým pozadím. O něco lépe se Svobodové vede ve sbírce dvanácti autorských legend *Vykoupený čas* (1944)⁷⁴. Historické příběhové miniatury o známých i fiktivních světcích a křesťanských umělcích (sv. Václav, sv. Alžběta Uherská, Albertus Magnus, Mistr třeboňský, fra Angelico, neznámá iluminátorka...) zachycují zpravidla momenty jejich duchovního vzepětí, přerodu, impulsu k tvorbě a k životu. Knihu opět poznamenává prvoplánová lyrizace a myšlenková tezovitost, povídky jsou však kompozičně lépe zvládnuty než rozsáhlejší novela (či autorčin středověký román).

Mystické a symbolické tóny zdařile rozeznívá **František Křelina** v povídkovém triptychu *Klíče království* (1939)⁷⁵. Prózy, napsané v přímé reakci na počátek války, jsou značně otevřenými podobenstvími aktuální situace. Otevírají průhledy do různých dob: první vypráví o rytíři z družiny Přemysla Otakara II., druhá je symbolickým svědectvím o obyvatelích odtržených Sudet, třetí barokním příběhem o uneseném děvčeti. Kniha přináší však především nadčasovou výpověď o dobru a zlu v člověku, o marnosti i hodnotě života, o síle naděje a víry, která překoná i tu největší krizi. Expresivně laděné povídky psané bohatým jazykem prokazují i autorovo vyzrálé vypravěčství a schopnost soustředěné kompozice.

⁷² Srov. doslov Luisy Novákové ke třetímu vydání (Schulzův Prsten královnin. In *Karel Schulz. Prsten královnin*. 3. vyd. Třebíč: Akcent, 1998. Akcent – Blok; sv. 19, s. 169–171).

⁷³ SVOBODOVÁ, Nina. *Poutník čtyř světů*. 1. vyd. Olomouc: Družina literární a umělecká, 1940.

⁷⁴ SVOBODOVÁ, Nina. *Vykoupený čas: Kruh dvanácti legend*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1944. Edice Družiny literární a umělecké.

⁷⁵ KŘELINA, František. *Klíče království: Trojzvuk próz*. 1. vyd. Praha: Novina, 1939.

Romanopisec **Miloš V. Kratochvíl** debutuje povídkovým triptychem z třicetileté války *Bludná pout* (1939)⁷⁶. Prózy přibližují osudy tří bratrů ze zemanského rodu a konfrontují jejich rozdílné přístupy k bytí. Závěrečný text vrcholí oslavou života v sepětí s láskou, se zemí, vlastí. Kniha předjímá Kratochvílovu budoucí tvorbu, vyznačuje se dokonale zvládnutou formou (dramatická kompozice, poetičnost, barokní dynamika), pevnou myšlenkovou stavbou a filozofickým podtextem. Sbíрка *Povídky lásky a smrti* (1943)⁷⁷ obsahuje deset próz z různých dob, od biblických časů po současnost. Námět i styl jednotlivých povídek je přizpůsoben vždy dané epoše. Zaujmu formální dokonalostí i myšlenkovým přínosem, zobrazující hledání smyslu věcí, lidskou touhu po štěstí a naplnění, ale i propasti samoty, křivdy a nešťastných dějinných náhod.

Autoři-romanopisci pochopitelně nezapřeli svůj rukopis ani v drobnějších prózách, základní stylové charakteristiky zůstávají velmi podobné, ne vždy však stejné. Někteří spisovatelé chápou povídku jako útvar od podstaty poetičtější než román, proto ji výrazněji lyrizují a dosahují tak často působivé atmosféry, která jejich rozsáhlejším dílům schází (Mirek Elpl, Rajmund Habřina). Jiným zase svědčí kratší prozaický útvar proto, že u něj snáze udrží sevřenou kompozici a vyhnou se také hlubšímu ztvárňování doby, které se jim přesvědčivě nedaří (Jiří Mařánek, Nina Svobodová; kompoziční problémy mívá i František Křelina, což však neplatí u *Amarúa, syna hadího*). A konečně u některých autorů jde o jakýsi prolog k budoucímu, často již souběžně připravovanému románu (Karel Schulz, Miloš V. Kratochvíl, Nina Svobodová).

⁷⁶ KRATOCHVÍL, Miloš. *Bludná pout: Tři bratři*. 1. vyd. Praha: V. Čejka, 1939.

⁷⁷ KRATOCHVÍL, Miloš. *Povídky lásky a smrti: Legendy, balady a romance*. 1. vyd. Praha: Jos. R. Vilímek, 1943. Vilímkova knihovna; sv. 360.

